

Pacholec, Marek

"Rocznik Elbląski. Księga Pamiątkowa 50-lecia Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Elblągu 1957-2007" T 20, 2006 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 262-265

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

woju elit, politykę rodzinną, uwarunkowania biologiczne i prawne, zatem całokształt zjawisk, które w mniejszym lub większym stopniu wpływały na dochodzenie do zaszczytów władzy. Na część tę składają się cztery rozdziały. Pierwszy, zatytułowany *Drogi awansu*, podzielony został na trzy podrozdziały, w których autorka kolejno analizuje wpływ na karierę koligacji rodzinnych, pozycji majątkowej i wykształcenia. Podsumowując (s. 199), wykazała na przykładzie poszczególnych karier, że o kolejnych awansach osobiste zdolności decydowały tylko częściowo. Istotniejsze były powiązania rodzinne, pochodzenie oraz pozycja majątkowa. W drugim rozdziale *Elementy trwania rodziny w gronie toruńskiej elity władzy* zanalizowała czynniki ekonomiczne, biologiczne, wykształcenie, naturę prawną oraz strategię związków małżeńskich. Poddane analizie czynniki ukazały, w jakim stopniu uwarunkowania gospodarcze, społeczne i prawne miały wpływ na trwanie poszczególnych rodów. Czynniki ekonomiczne, osobisty majątek, ułatwiały karierę, którą umacniały odpowiednio skojarzone małżeństwo oraz wykształcenie. Równocześnie bliskie pokrewieństwo oraz zbyt duża lub zbyt mała rozrodczość rodu mogła prowadzić do upadku rodziny. Także prawo zabraniające bliskim krewnym jednoczesnego zasiadania np. w radzie, jak słusznie podkreśla autorka, powodowało, że jednostki ambitne musiały opuszczać miasto. Ostatnie dwa rozdziały książki autorka poświęciła zagadnieniu *Wymiany toruńskiej elity władzy oraz Przyczynom upadku toruńskich elit rządzących*.

Niewątpliwie książka zasługuje na słowa uznania. Autorka, wykorzystując bogaty materiał źródłowy, przedstawiła ciekawe studium elity jednego z najważniejszych miast Polski przedrozbiorowej. Na uwagę zasługuje dokładna dokumentacja prezentowanych treści oraz liczne przykłady osób i zjawisk. Wartości dodają książce również załączone w aneksie tablice genealogiczne.

Jerzy Kielhik

Rocznik Elbląski. Księga Pamiątkowa 50-lecia Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Elblągu 1957–2007, Elbląg 2006, t. 20, ss. 412.

Tom 20 „Rocznika Elbląskiego”, zgodnie z założeniami redakcji, ma charakter wyjątkowy. Otóż, jak podano w podtytule, jest on jednocześnie „Księgą Pamiątkową 50-lecia Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Elblągu”. Ów wyjątkowy charakter odnajduje się niewątpliwie po zagłębieniu się w lekturę „Rocznika”. Pierwszym na to dowodem jest *Wstęp* napisany przez aktualnego redaktora naczelnego „Rocznika” Wiesława Długokęckiego oraz prezesa Oddziału PTIH w Elblągu Wiesławę Rynkiewicz-Domino. Również układ tomu jest wyjątkowy. Brak typowego dla tego rodzaju wydawnictw podziału na działy: artykuły, źródła i materiały, recenzje, kronikę, bibliografię Elbląga. Jednak treść 39 artykułów umieszczonych na 412 stronach jest jak najbardziej zbieżna z dotychczasową tematyką i naukowym charakterem „Rocznika”.

Jak piszą we *Wstępie* Wiesław Długokęcki i Wiesława Rynkiewicz-Domino, autorami artykułów są naukowcy, którzy w swej dotychczasowej pracy zgłębiali historię Elbląga. Najliczniej jest reprezentowany ośrodek elbląski – 17 badaczy, nieco mniej jest z Gdańska – 10, dalej w kolejności: Toruń – 6, Gdynia – 2, Warszawa – 2 i po jednym z Malborka, Tczewa i Krakowa.

Pomimo iż wspólnym mianownikiem wszystkich artykułów jest Elbląg i jego okolice w szerokim ujęciu historycznym, to rozbieżność tematyczna jest na tyle duża, iż trudne jest proste zaklasyfikowanie poszczególnych artykułów. Na potrzeby tej krótkiej wypowiedzi, dokonałem tematycznego podziału artykułów, aby ukazać ich szerokie spektrum tematyczne. Oczywiście jest jednak, iż podział jest „sztuczny”, gdyż zdecydowaną większość prac z powodzeniem można by zaliczyć do kilku kategorii.

Ze względu na wyjątkowość „Rocznika”, na szczególną uwagę zasługują dwa artykuły mające charakter wspomnień i podsumowań działalności elbląskich historyków oraz elbląskiego Oddziału PTH. Przykładem jest praca autorstwa Mariana Biskupa *Ze wspomnień o powstaniu i początkach „Rocznika Elbląskiego”*. Marian Biskup nakreśla w nim pierwsze, powojenne kroki polskiej nauki w badaniach nad historią Elbląga. Niezorientowanemu czytelnikowi przybliży również wspólną historię „Rocznika Elbląskiego” i elbląskiego Oddziału PTH. Istotny jest również artykuł Józefa Bożyszkowskiego napisany w uznaniu wkładu w rozwój badań nad historią Elbląga – *Ks. Mieczysław Józefczyk – jego miejsce w dziejach Elbląga i elbląskiej historiografii*. Tekstem tym wyróżniono ks. infułata Mieczysława Józefczyka, ukazując pokrótce jego drogę życiową jako historyka, duchownego i przedstawiając jego dotychczasowy dorobek naukowy.

Kolejną kategorią są artykuły poświęcone źródłom do historii Elbląga. Rafał Kubicki w swej pracy *Testamenty elbląskie z XIV – początków XVI w. – charakterystyka wraz z listą testatorów w układzie chronologicznym* przedstawia ów zbiór testamentów, stan badań nad nimi, zawartość i przydatność ich jako źródła. O źródłach do historii najnowszej traktują kolejne dwa artykuły: Tomasz Kukowski *Źródła do dziejów Elbląga 1945–1947 w zasobie Archiwum Państwowego w Elblągu z/s. w Malborku* oraz Grzegorz Staniuchy *Kronika Elbląga T. 1 Józefa Lassoty jako źródło do dziejów miasta w latach 1958–1961*, w którym autor dokonał analizy wspomnianego źródła powstałego z inicjatywy elbląskiego Oddziału PTH.

Inny rodzaj artykułów to prace z zakresu szeroko pojętej historiografii. Dariusz Aleksander Dekański w artykule *O początkach mediewistyki Artura Semrau – historyka Torunia i Elbląga* ukazał postać ważną dla Elbląga i Torunia. Artur Semrau – historyk, archiwista, muzeolog, związany był z Toruniem do 1921 r., a następnie z Elblągiem aż do swojej śmierci w 1940 r. W kolejnym artykule, autorstwa Barbary Klasy *Elbląg w koncepcji dziejów Polski Józefa Szujskiego*, możemy bliżej przyjrzeć się Elblągowi ukazanemu przez wybitnego historyka w jego pracach – *Dzieje Polski i Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Z analizy tych dzieł autorka wysnuwa wniosek, iż Elbląg nie zajmował szczególnego miejsca w dziełach Józefa Szujskiego, ale ma w nich jednak zauważalne miejsce.

W każdym społeczeństwie zdarzają się jednostki, które wyrastają ponad przeciętność. O takich właśnie postaciach traktują kolejne rozprawy. Roman Dziegielewski w artykule *Ekscentryczny szwajcarski humanista Mikołaj Wimann w Elblągu* ukazuje losy szwajcarskiego emigranta, katolika, który przybył do Elbląga w połowie XVI w. i związał z nim swoje losy. Z artykułu wylania się postać godna zainteresowania i uwagi – pisarz katolicki, pedagog, humanista. Pełnił funkcję trzeciego z rzędu rektora elbląskiego gimnazjum. Jego losy służą autorowi artykułu jako przykład, egzemplifikacja losów innych emigrantów. Duża część artykułu poświęcona została relacji z podróży morskiej z Gdańska do Holandii sporządzonej przez Wimanna. Zamieszczone obszernie fragmenty relacji pozwalają zapoznać się z realiami ówczesnych podróży morskich. Kolejny artykuł, autorstwa Krzysztofa Mikulskiego i Krzysztofa Kopińskiego, przenosi nas do Torunia, aby przedstawić losy rodziny Rebberów – *Rebberowie w XIV–XV w. – w kręgu toruńskich kupców, patrycjuszów i szpiegów*. Autorzy ukazują dwie gałęzie kupieckiego rodu – potomków Albrechta I i Ditmara I. Potężna rodzina Rebberów po latach prosperity handlowej w XIV w. podupadła w połowie XV w. Możliwe, iż właśnie niepowodzenia handlowe pchnęły jednego z przedstawicieli rodu w kierunku szpiegostwa na rzecz Krzyżaków.

Szeroko pojęte sprawy społeczne są przedmiotem rozważań w dwóch następnych artykułach. Michał Oliwiecki w tekście *Początki harcerstwa w Elblągu* przedstawia proces tworzenia i kształtowania się drużyn harcerskich od roku 1945 aż do przełomu lat 1949 i 1950, kiedy dokonano

wcielenia ZHP do ZMP. W artykule Mirosława Gołona *Problemy społeczne Elbląga w latach 1958–1970* mamy okazję przyrzeć się bliżej głównym problemom nurtującym ówczesne społeczeństwo Elbląga: ubóstwo, pijaństwo, przestępczość, bezrobocie, niedostatki sektora mieszkaniowego i oświaty.

Zawężając nieco szeroką perspektywę spraw społecznych, możemy skupić się na opracowaniach szczegółowej omawiających zagadnienia edukacyjne i kulturalne. Tak więc o rozwoju szkolnictwa wyższego traktują artykuły: Andrzeja Kilanowskiego *Szkola Wyższa im. Bogdana Janińskiego Wydział Zamiejscowy w Elblągu*, Izabeli Seredochy *Geneza i rozwój Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej w latach 2001–2005*, Edwarda J. Jaremczuka *Powstanie i pierwsze lata funkcjonowania Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu*, opisujący proces tworzenia się i działalność PWSZ w Elblągu w latach 1990–2005. O sprawach kulturalnych w Elblągu traktują artykuły: Ryszarda Tomczyka *Elbląskie środowisko plastyczne w latach 1975–2005*, Danuty Mańkut *Jubileusz Elbląskiego Towarzystwa Kulturalnego*, Pawła Płoskiego *Ateneum – pierwszy zespół teatralny w powojennym Elblągu*, Marka Andrzejewskiego *Rozwój kina w Elblągu w latach 1918–1945*. Ostatni z wymienionych artykułów pozwala prześledzić rozwój kinematografii, techniki filmowej – od filmu niemego do udźwiękowionego, zapoznać się z repertuarem kin i przycanałizować statystyki kinematografii elbląskiej na tle pozostałych miast Niemiec.

Dzięki reformacji Elbląg stał się miastem wielowyznaniowym. Problemy współistnienia różnych wyznań dotyczyły również i tego miasta. O styku dwóch wyznań – katolickiego i luteranckiego, problemach z tym związanych, konwertytach – traktują następujące prace: Sławomira Kościelaka *Konwertyci elbląscy w świetle jezuitskiego Fructus missionis z XVIII wieku*, Elżbiety Paprockiej *Katolików i luteranów „niespokojne współistnienie” na przykładzie polemiki wyznaniowej w Elblągu w 1718 roku*.

Badanie życia codziennego minionych pokoleń jest tym, co dodaje kolorytu pracy historyka. Elbląg pod tym względem stanowi niewątpliwie wdzięczny temat. Zapewne dlatego w omawianym „Roczniku” znalazły się artykuły ukazujące niektóre aspekty życia jego mieszkańców. O wyglądzie ścisłego centrum Elbląga (ulic: Kowalskiej, Rzeźnickiej, Stary Rynek) i jego obywatelach możemy się dowiedzieć z artykułu Romana Czai *Właściciele działek bloku ratuszowego w Starym Mieście Elblągu w średniowieczu*. O tym, jak mieszkali właściciele domów podcieniowych okolic Elbląga, dowiemy się z pracy Jerzego Domino *Domy podcieniowe na Żuławach Elbląskich i Wysoczyźnie Elbląskiej*. Autor dokonał tu porównania konstrukcji i budowy domów podcieniowych z Wysoczyzny Elbląskiej i domów z Żuław Elbląskich z XVIII–XIX w. Artykuł kończy zbiór fotografii nielicznie ocalałych domów podcieniowych. Nieco światła na warunki żywieniowe średniowiecznych elblążan rzuca artykuł Mirosława Marcinkowskiego *Rybołówstwo w średniowiecznym Elblągu na podstawie odkryć archeologicznych*. Na podstawie wykopalisk archeologicznych autor wskazał miejsca koncentracji handlu rybami, gatunki ryb cieszące się szczególną popularnością, techniki połowu oraz narzędzia rybackie. Szczególnie ciekawym artykułem jest praca Dariusza Kaczora *Rola kata w systemie utrzymywania czystości w Elblągu XVII–XVIII wieku*. W artykule znalazły swe miejsce sprawy bagatelizowane w dotychczasowej historiografii – utrzymanie właściwych warunków higienicznych miasta i udział, jaki miał w tym przedsięwzięciu miejski kat wraz ze swymi pomocnikami.

Elbląg jako jedno z miast hanzeatyckich ma wpleciony w swą historię silny wątek gospodarczo-handlowy. Znalazł on odzwierciedlenie w kilku kolejnych artykułach. *Dzieje mennicy elbląskiej* autorstwa Małgorzaty Gizińskiej, przedstawiają mennicę elbląską, warunki prawne, na jakich działała, monety, które biła, konflikty i spory z władcami Polski o prawo do bicia własnych – elblą-

skich – monet. Praca Henryka Samsonowicza *Polityka i gospodarka: szesnastowieczna szansa Elbląga* jest ciekawą analizą porównawczą gospodarczej sytuacji Elbląga i Gdańska, z wykorzystaniem tzw. ceł sundzkich, ukazujących skalę handlu z Anglią i Niderlandami w XVI i XVII w. Kolejne artykuły z zakresu spraw gospodarczych to: Jacka Kriegseisena *Złotnictwo pozacechowe w Elblągu od początku XVII do końca XVIII wieku*, Lecha Słodownika *Zarys historii gazownictwa w Elblągu w latach 1858–1976*, Pawła Nieczuja-Ostrowskiego *Inicjatywa społeczno-gospodarcza akowskich osadników w powiecie elbląskim w latach 1945–1949*.

W omawianym „Roczniku” znajdują swe miejsce również artykuły poświęcone organizacji i administracji miast okolic Elbląga, ich ustrojowi, prawnym podstawom istnienia i przynależności do poszczególnych państw na przestrzeni wieków. Te zagadnienia porusza artykuł Andrzeja Grotha *Tolknicko w latach 1777–1778. Z problematyki małego miasteczka*¹. Autor kreśli problemy przejścia Tolknicka pod nową administrację państwową – pruską – po pierwszym rozbiore Polski w 1772 r. i związane z tym zmiany ustrojowo-skarbowo-prawne. Artykuł Arkadiusza Welniaka *Problematyka wysiedleń ludności niemieckiej z Elbląga w latach 1945–1947 w świetle materiałów archiwalnych administracji polskiej* porusza problematykę aktualną i ważką w obecnych stosunkach polsko-niemieckich. Lata osiemdziesiąte i okres transformacji w roku 1989 opisany jest nieco szerzej w artykułach Krzysztofa Sidorkiewicza *Region elbląski na tle wyborów parlamentarnych po 1989 r. w aspekcie statystycznym*, ks. Mieczysława Józefczyka *W holdzie miastom Hertogenbosch i Stavanger*. Ostatni z wymienionych artykułów, jak pisze autor, ma charakter wspomnieniowy. Dotyczy reakcji tytułowych miast na wydarzenia w Polsce lat 1980–1991 ze szczególnym naciskiem na lata 1981–1982.

Z niniejszego, krótkiego omówienia większości artykułów wynika, iż w jubileuszowym wydaniu „Rocznika Elbląskiego” znajdują się prace poświęcone elbląskiej historiografii jak również miejscu Elbląga w historiografii polskiej, prace poświęcone źródłom pisany do powojennych dziejów Elbląga. Są też artykuły omawiające niemalże wszystkie aspekty życia miasta i okolic od średniowiecza po czasy współczesne, dziedziny, takie jak: życie codzienne miasta, higiena, gospodarka, kultura (malarstwo związane z miastem i regionem, elbląskie środowisko plastyczne ostatniego ćwierćwiecza, powojenny teatr), religijność, edukacja.

Na zakończenie warto by odnieść się do jednej z pierwszych recenzji „Rocznika Elbląskiego”². Słowa autora z zakończenia recenzji: „Życzyć należy, aby »Rocznik« bardziej jeszcze zaktywizował i zachęcił do pracy naukowej miejscowych badaczy” należy uznać za życzenia w pełni spełnione. Wynika to jednoznacznie z szerokiego grona badaczy (nie tylko z Elbląga) zajmujących się problematyką przeszłości miasta, w każdej dziedzinie jego życia. Pozostaje tylko życzyć kolejnych lat owocnej pracy.

Marek Pacholec

¹ Czyżbyśmy mieli do czynienia z błędem w tytule? Autor opisuje wszak sytuację Tolknicka od pierwszego rozbioru Polski, tj. od 1772 r., a nie jak sugeruje tytuł od 1777 r.

² M. Pawlak, *Rocznik Elbląski*, w: *Rocznik Olsztyński*, 1968, t. VIII, ss. 242–245.